

บทที่ 2

เอกสาร ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ฆราวาสที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบในการออกแบบเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลและอภิปรายผลการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก
2. ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
3. แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
4. บทบาทพระสงฆ์และพระสงฆ์ฆราวาสที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
5. กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

2.1.1 หลักการและแนวความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

ไวลแมน (2512, อ้างใน นาดยา ไจมา, 2534) กล่าวว่า ความตระหนักเป็นผลมาจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญอันเป็นสิ่งที่ได้มาจากทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิดเห็นและความสนใจ

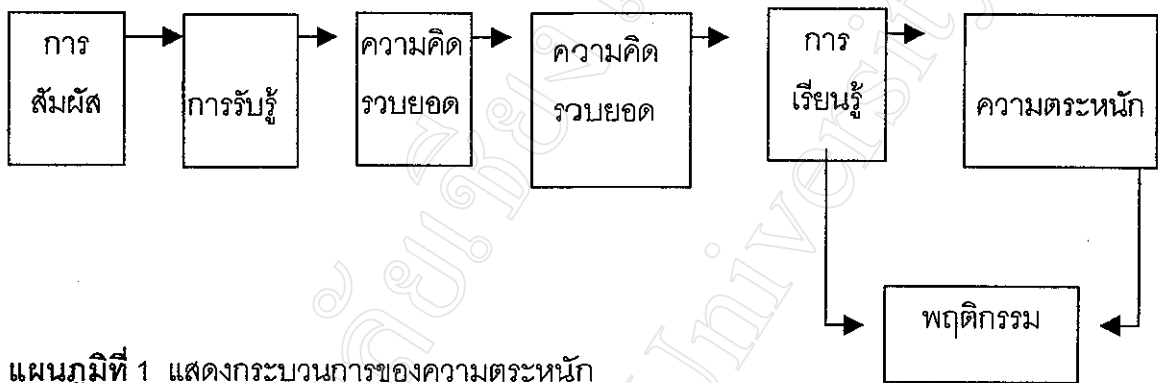
ประกาเพ็ญ สุวรรณ (2520) กล่าวว่าความตระหนักหมายถึง การที่บุคคลได้ถูกคิดได้หรือการเกิดขึ้นในความรู้สึกว่ามีสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์หนึ่ง หรือสถานที่หนึ่ง ซึ่งการรู้สึกว่ามี การได้ถูกคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสภาวะของจิตใจ แต่ไม่ได้หมายความว่าบุคคลนั้นสามารถจำได้ หรือระลึกได้ถึงลักษณะบางอย่างของสิ่งนั้น

เทอร์สโตน (Thurstone อ้างใน ทนงศักดิ์ ประกอบกิตติคุณ, 2534) กล่าวว่า ความตระหนักเป็นการแสดงออกผลรวมของความโน้มเอียง ความรู้สึก ความมีอคติ หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ มาก่อนความคิด ความกลัว การลงความคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

Care (อ้างใน สุชิน สงวนบุญญศิริ, 2532) กล่าวว่าความตระหนักเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกจากการเกิดความรู้สึกของบุคคล หรือจากการที่บุคคลแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

Krath Owth (1973) กล่าวว่า ความตระหนักเกือบเหมือนกับพฤติกรรมด้านความจำ คือความรู้สึกรับผิดชอบของบุคคลที่สำนึกถึงสิ่งต่างๆ ในสถานการณ์ที่เขาอยู่

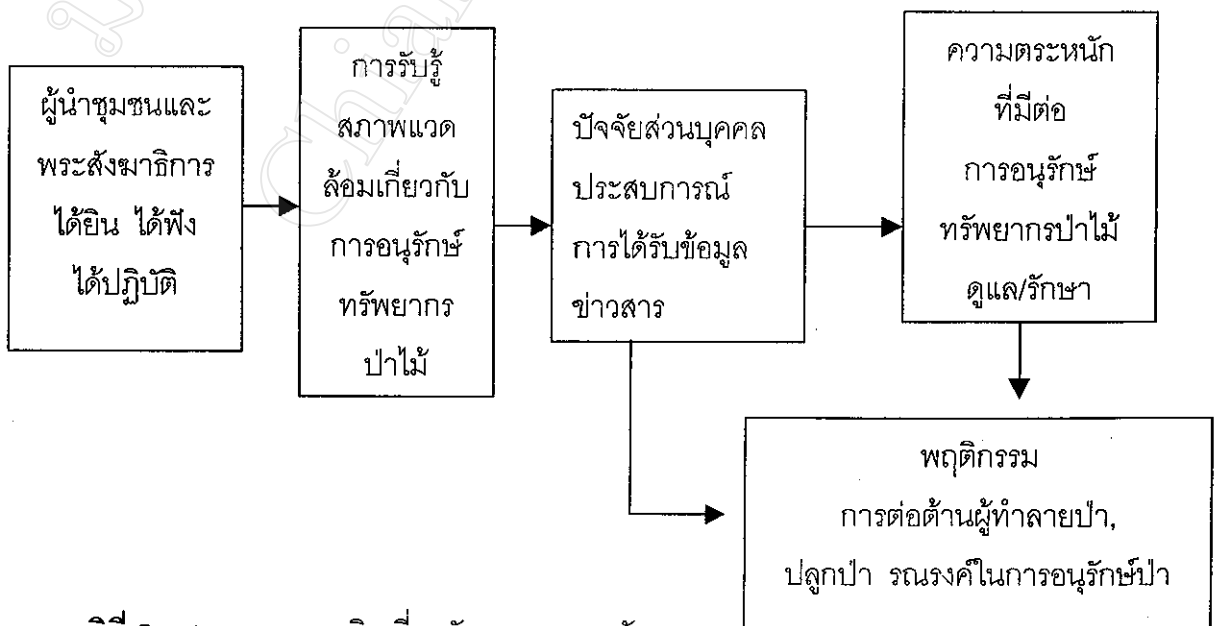
ความตระหนัก เป็นความสำนึก เป็นความรู้ตัว ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ ที่เขาประสบในสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ ความตระหนักจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อบุคคลได้รับการสัมผัสจากสิ่งเร้าในสิ่งแวดล้อมเกิดการรับรู้ และนำไปสู่ความคิดรวบยอด และความตระหนักตามลำดับ และนำไปสู่พฤติกรรมตามลำดับ มีกระบวนการตามแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงกระบวนการของความตระหนัก

ที่มา Carter,1973 (อ้างใน สุขิน สงวนบุญญศิริ, 2532)

โดยภาพรวมแนวคิดของ Carter พอสรุปได้ว่า ความตระหนักเป็นกระบวนการทางปัญญา กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า และจะเกิดการรับรู้ขึ้น เมื่อเกิดการรับรู้แล้วต่อไปจะนำไปสู่ความเข้าใจในสิ่งเร้า นั้น คือความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งเร้า นั้นและนำไปสู่การเรียนรู้เป็นขั้นตอนต่อไปคือความรู้ในสิ่งนั้น และเมื่อบุคคลเกิดความรู้แล้ว ก็จะนำไปสู่ความตระหนักในที่สุด ซึ่งผู้วิจัยสามารถที่จะกำหนดกรอบแนวคิดดังนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

2.2 ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งทำการศึกษาเกี่ยวกับความตระหนักในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และเรื่องใกล้เคียงดังต่อไปนี้

นาตยา ไจมหา (2533) ศึกษาเรื่องความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในจังหวัดเชียงใหม่มีความตระหนักปัญหาป่าไม้ในด้านความรู้สึก หรือความโน้มเอียงที่จะเลือกปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ อยู่ในระดับดีมาก

สมศักดิ์ สุริยะเจริญ (2533) ศึกษาเรื่องความรู้และความตระหนักของปลัดอำเภอที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ปลัดอำเภอมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับสูง การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ปลัดอำเภอที่มีประสบการณ์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สูง จะมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ปานกลางและต่ำตามลำดับ และปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนัก มี 5 ปัจจัยคือ ภูมิลำเนา ภูมิภาคที่ปฏิบัติงาน ชนิดป่าไม้ในเขตที่ปฏิบัติงาน กิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งข้อมูลข่าวสาร

ชอบ ชอบชื่นชม (2535) ศึกษาเรื่องความรู้และความตระหนักของอาสาพัฒนาชุมชน ที่มีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษากรณี : จังหวัดจันทบุรี พบว่า อาสาสมัครชุมชนมีความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบทด้านปัญหาป่าไม้ในระดับสูง เมื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคลและพฤติกรรมการรับข่าวสารกับความตระหนัก พบว่าอายุรายได้ และระดับการศึกษาเป็นปัจจัยที่ความสัมพันธ์กับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบทด้านป่าไม้

ทองปาน ทองมีทอง (2531) ศึกษาเรื่องเจตคติและพฤติกรรมต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ศึกษากรณีโรงเรียนสว่างศึกษา อำเภอสว่างดินแดน จังหวัดสกลนคร นักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขนาดเล็กกับนักเรียนที่อาศัยอยู่กับครอบครัวขนาดใหญ่ นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกับนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ นักเรียนที่เคยเรียนวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษาและไม่เคยเรียนวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ไม่แตกต่างกัน

วิบูลย์ สุรินทร์ธรรม (2538) ศึกษาเรื่องความตระหนักและพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน อยู่ในระดับดีมาก

วีณา ลอยกุลนันท์ (2532) ศึกษาเรื่องความรู้และความตระหนักของผู้ขับซึ่รถจักรยานยนต์ที่มีมลพิษทางเสียงพบว่า อายุของผู้ขับซึ่ที่แตกต่างกันจะมีความตระหนักต่อมลพิษทางเสียงที่แตกต่างกัน

อุดม อินทร์จันทร์ (2537) ศึกษาเรื่องความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ กรณีศึกษา อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักเรียนพลตำรวจมีความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้น้อย โดยความรู้มีความสัมพันธ์กับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาเห็นว่าไม่มีใครสนใจผู้ที่มีบทบาทในชุมชนเป็นผู้นำชุมชน คือกำนันผู้ใหญ่บ้าน และพระสงฆ์ จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนทั้ง 2 กลุ่ม เลือกปัจจัย 5 ตัวแปรที่เป็นปัจจัยคืออายุ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การศึกษา ประสบการณ์ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

(Concept of Forest Resource Conservation)

ป่าไม้เป็นทรัพยากรพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากป่าไม้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมมากมาย เป็นแหล่งเกื้อกูลรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอื่นๆ ให้คงอยู่ถาวร โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับธรรมชาติดิน น้ำ และสัตว์ป่า นอกจากนี้แล้วป่าไม้ยังเป็นทรัพยากรที่มีลักษณะอาจที่จะสูญสิ้นไปได้ (Exhaustible) และสามารถปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายให้กลับคืนใหม่ได้ (Replaceable) ตลอดจนสามารถงอกเงยมีผลผลิตอย่างไม่รู้จักหมดสิ้น (Sustained yield) ถ้ามีการอนุรักษ์และมีการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างถูกต้องและเหมาะสม (ไพฑูรย์ ปิยะมโนปกรณ์, 2531)

ป่าไม้นอกจากก่อประโยชน์ให้แก่ประชาชนผู้ใช้ไม้และของป่าแล้ว ยังอำนวยประโยชน์ต่อเศรษฐกิจเป็นอันมาก ยิ่งก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ เพราะป่าไม้รวมทั้งพืชสีเขียวทุกชนิดตั้งแต่พืชขนาดเล็กสุด เช่น แพลงตอนพืช (Phytoplankton) และเชื้อราวมไปถึงพืชที่มีขนาดใหญ่ เช่นต้นยาง ต้นสัก ต้นตะเคียน เป็นต้น พืชจะทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตอาหารด้วย

การใช้น้ำ และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากภายนอก โดยมีดวงอาทิตย์เป็นแหล่งพลังงานกระบวนการสร้างอาหารของสิ่งมีชีวิตประเภทนี้ เรียกว่าการสังเคราะห์แสง (มนัส สุวรรณ, 2539)

ในห่วงโซ่การถ่ายเทอาหาร (Food chain) แต่ละห่วงโซ่จะต้องมีพืชเป็นผู้ผลิตทั้งนั้น หากว่าไม่มีพืชสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์ก็จะไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะว่าไม่มีอาหารบริโภค ระบบนิเวศทุกระบบต้องเริ่มต้นที่ผู้ผลิตในทุกระบบนิเวศ นอกจากนี้พืชยังช่วยกำจัดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และทำอากาศให้บริสุทธิ์ขึ้นด้วยการปล่อยก๊าซออกซิเจนในกระบวนการสังเคราะห์แสง พืชจึงนับว่าเป็นเครื่องฟอกให้อากาศบริสุทธิ์

ป่าไม้เป็นระบบนิเวศที่มีความมั่นคงสูงมาก ป่าแม้จะถูกรบกวนก็ยังสามารถที่จะฟื้นฟูตัวกลับให้เหมือนเดิมได้ในเวลาอันไม่นาน ระบบนิเวศทั้งหลายในโลกนี้ได้พัฒนาตัวเองสู่เสถียรภาพสูงสุด เมื่อป่าถูกทำลายก็จะเกิดระบบนิเวศแบบใหม่ ๆ ขึ้น มาทดแทนสลับทอดกันมาตามลำดับ ในที่สุดก็จะกลายเป็นป่าผืนใหญ่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539)

ป่าไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ สามารถที่จะได้เป็นวัตถุดิบก่อสร้างที่อยู่อาศัย ต่อเรือ เครื่องตกแต่งบ้าน เป็นต้น จึงทำให้มีการมีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มข้น จากเดิมที่จัดเพื่อใช้ในครัวเรือนกลายเป็นกระบวนการทางการค้า มองข้ามความสัมพันธ์ในเชิงนิเวศวิทยา

การตัดไม้ในช่วงแรกไม่มีระเบียบวิธีการที่แน่นอนทำให้ผู้ตัดไม้เลือกตัดฟันได้ตามความชอบใจปี พ.ศ. 2438 ได้มีแนวความคิดจะวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ยาวนาน จึงได้มีการสำรวจป่าไม้และหาแนวทางในการคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่า ควบคุมการทำไม้เพื่อให้มีการผลิตไม้ออกมาใช้สอยและป้องกันความต้องการของตลาด และสร้างหลักเกณฑ์ในการตัดไม้ขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยคำแนะนำของนายเชลลเสด จึงได้กราบบังคมทูลให้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2439 รับผิดชอบการจัดการป่าไม้เพื่อที่จะได้นำผลประโยชน์มาพัฒนาประเทศให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเป็นครั้งแรก (ป่าไม้เขตจังหวัดเชียงใหม่, 2539)

ในระยะแรกการจัดการป่าไม้มอบหมายให้เจ้านครต่างๆ เป็นผู้ดูแลแทนพระเนตรพระกรรณ เพื่อความสะดวกในการดูแลอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการป่าไม้ในภาคเหนือปัญหาเกิดขึ้นเมื่อมีบริษัททำไม้ต่างชาติร่วมกับเจ้าผู้ครองนครที่มีอำนาจดูแลการปกครอง พวกกันหาผลประโยชน์จนเกิดผลทะเลาะเบาะแว้งเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ โดยที่รัฐบาลไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ ปี พ.ศ. 2484 ได้มีการตราพระราชบัญญัติควบคุมไม่ให้ราษฎรตัดไม้โดยที่ไม่ได้รับอนุญาต จากพระราชบัญญัตินี้ทำให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในป่าที่จะต้องพึ่งพาไม้มาใช้สอยได้กลายเป็นผู้ทำผิดกฎหมายเพราะตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต ก่อให้เกิดการสัมปทานการทำป่าไม้กันอย่าง

กว้างขวาง ทำให้การตัดไม้ทำลายป่าเป็นอุตสาหกรรม แม้ราษฎรที่อยู่ในพื้นที่ป่าจะต้องออกมาซื้อ ไม้จากโรงเลื่อย เพื่อที่จะได้ถูกต้องตามกฎหมาย (วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, 2532)

การทำลายป่าในภาคเหนือมีการทำป่าไม้เชิงพาณิชย์ในช่วงแรก มีการสัมปทานป่า ไม้สักให้แก่บริษัทบอร์เนียวในปีพ.ศ.2407 เนื่องจากพื้นที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงเนื้อที่ป่าจึงลดลงไม่ มากเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลมีนโยบายซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ คือการสนับสนุนการปลูกพืชไร่ และการสร้างถนนเป็นการใหญ่ เพื่อ ใช้ในการขนส่งพืชไร่ เช่นถนนเพชรบุรี-หล่มสัก กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ตาก-พิษณุโลก เป็นต้น (มูลนิธิโลกสีเขียว, มปป)

เมื่อปี พ.ศ.2524 กรมป่าไม้ได้ประกาศพื้นที่ป่าสงวน 136.2 ล้านไร่ทั่วประเทศ แต่ เมื่อกรมป่าไม้ได้ประเมินเมื่อ พ.ศ. 2528 ปรากฏว่าพื้นที่ป่าจริง ๆ เหลืออยู่เพียง 93.2 ล้านไร่อีก 40 ล้านไร่ของป่าสงวนถูกบุกรุก ในระหว่าง พ.ศ. 2525-2528 มีการทำลายสูงถึง 1.6 ล้านไร่ต่อปี ประเมินกันว่าราษฎรประมาณ 10 ล้านคนทำกินอยู่ในป่าสงวน ยากที่จะออกกฎหมายให้ชาวบ้านออกไปเนื่องจากทำมาหากินมานาน (เฉลิมศรี ธรรมบุตร และคณะ, 2535)

ในประเทศไทยการปลูกป่าในแต่ละปีมีความล้มเหลวอย่างยิ่ง ในแต่ละปีมีการปลูก ไม้ยืนต้นถึง 50-100 ล้านต้น แต่ตายเสียเป็นส่วนใหญ่เพราะกล้าเล็กเกินไป ปลูกผิดฤดูกาล ตลอดจนขาดการบำรุงดูแลรักษาทำให้มีต้นไม้เหลืออยู่รอดเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น มีบางประเทศ เช่นประเทศจีนประสบผลสำเร็จในการปลูกป่าเพิ่มขึ้นจำนวนถึงเท่าตัวในช่วงเวลา 20 ปี จากการ ปลูกป่าในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของสหรัฐตั้งแต่ปีพ.ศ.2493 ทำให้พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี (มูลนิธิโลกสีเขียว, มปป) จึงจำเป็นต้องปรับปรุงการอนุรักษ์ป่าไม้ส่งเสริมการปลูกป่าให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สำเร็จผลรักษาจำนวนป่าไม้ไว้ได้

คำว่าอนุรักษ์หมายความว่า การใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่พอเหมาะพอดี และ ประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต (นาท ตันทวิรุพห์ และ พูนทรัพย์ สมุทรสาคร, 2528) คล้ายกับ อำนวย ให้ความหมายว่า หมายถึง การทำประโยชน์จากป่าอย่างฉลาดและเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และให้ป่ามีโอกาสเจริญเติบโตต่อไปได้ (อำนวย คอวนิช, อ่างจาก ไพฑูรย์ ปิยะ มโนปกรณ์, 2531)

คำว่าการอนุรักษ์ ได้มีการใช้กันมานานแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศสหรัฐอเมริกา ในขั้นแรกการอนุรักษ์นั้นใช้ 2 คำคือการสงวน (to preserve) ซึ่งหมายถึงการเก็บรักษาของที่หายากเอาไว้ ถ้านำมาใช้จากก่อให้เกิดความเสียหาย อีกคำหนึ่งคือ การป้องกันการใช้ (to prevent waste) ซึ่งหมายถึงการป้องกันทุกวิถีทางที่จะให้มีการใช้ธรรมชาติไม่ให้มีการสูญเสีย

เกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้นั้นต้องใช้แบบไม่ให้เกิดการสูญเสียใช้ให้เหมาะกับความต้องการ ปัจจุบันความหมายของการอนุรักษ์ พืชที่จะสรุปได้สั้น ๆ ว่าเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่ออนาคต หรือการใช้อย่างมีเหตุผลและการสร้างสรรค์ (เกษม จันทรแก้ว, 2525) ในการที่จะให้บรรลุเป้าหมายในหลักการทางอนุรักษ์วิद्याสรุปไว้ 3 ประเด็น คือ (เกษม จันทรแก้ว, 2525)

(1) ต้องใช้อย่างฉลาด กล่าวคือทรัพยากรแต่ละอย่างนั้น ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถ่วงถ่วงด้วย

(2) ประหยัดของที่หายาก หมายความว่าทรัพยากรที่มีน้อยหรือหายากหรือกำลังอยู่ในภาวะที่เสื่อมโทรม เช่น ป่าไม้ ควรยั้งที่จะเก็บรักษาไว้ หากต้องการใช้ประโยชน์ก็ต้องไม่มากเกินไปกว่าที่การสืบลำดับทางนิเวศวิทยาจะสืบลำดับได้

(3) หาวิธีการปรับปรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือทรัพยากรเหล่านี้ที่มีสภาพเสื่อมต่อการสูญเสียไป เช่นป่าไม้ จะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ในการที่จะบรรลุเป้าหมายจากข้อสรุปหลักการใหญ่ ๆ ของการอนุรักษ์ ทั้ง 3 ประเด็นควรอย่างยิ่งที่จะได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

(1) กำจัดการใช้ที่ไม่จำเป็นหรือที่มีแนวโน้มว่าจะให้เกิดการสูญเสียไป เพราะการตัดปัญหาการใช้ทรัพยากรที่ไม่จำเป็นแล้ว เท่ากับว่าเป็นการประหยัดทรัพยากรให้มีใช้ตลอดไป

(2) ดูแลรักษาทรัพยากรที่หายากหรือที่มีน้อยให้อยู่ในภาวะที่มากพอเสียก่อน จึงจะใช้ทรัพยากรนั้นได้ ถ้าทรัพยากรนั้นกำลังจะสูญพันธุ์จำเป็นที่จะต้องสงวนไว้

(3) ผู้ใช้ทรัพยากรควรที่จะตระหนักอยู่เสมอว่า ทรัพยากรทุกอย่างมีความสัมพันธ์ต่อกันยากที่จะแยกกันได้ ถ้ามีการกระทำอย่างหนึ่งต่อทรัพยากรอย่างหนึ่ง จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งเป็นลูกโซ่เสมอ ทั้งนี้ผลกระทบอาจเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นการทำลายป่าอาจก่อให้เกิดอุทกภัย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

(4) การเพิ่มผลผลิตของพื้นที่แต่ละแห่งควรจะต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันมีการเพิ่มของประชากรมาก เพราะการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่จะทำให้เกิดดุลทางธรรมชาติจะมีอาหารเพียงพอตามความต้องการของประชากร

(5) ต้องพยายามอำนวยความสะดวกให้สภาวะต่างๆ ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พืชและสัตว์เจริญเติบโตได้ดีตลอดกาล โดยสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการป้องกันภัยธรรมชาติทั้งทางด้านความแห้งแล้ง และ อุทกภัย รวมทั้งมลภาวะพิษและสิ่งแวดล้อมต่างๆ

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2534) ได้เสนอแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้ ดังนี้

(1) ยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ ในอดีตที่ผ่านมาการให้การสัมปทานป่าไม้ ก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมาก จนทำให้ธรรมชาติขาดความสมดุล การยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ จะเป็นผลดีต่อการฟื้นฟูและป้องกันการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพ

(2) การป้องกันการบุกรุกการทำลายป่าเพื่อใช้ประโยชน์ทำการเพาะปลูก หรือ การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปทำประโยชน์มีส่วนที่ทำให้ปริมาณป่าไม้ลดลงมาก การปฏิบัติตามกฎหมายและไม่ลอบเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าจึงเป็นการอนุรักษ์ได้ทางหนึ่ง

(3) การป้องกันไฟป่า ในแต่ละปีป่าไม้ถูกเผาทำลายทั้งจากการเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และโดยการจุดของประชาชนจำนวนมาก ทำให้ต้นไม้ทุกชนิดถูกทำลายหมด รวมทั้งทำให้สัตว์ป่าขาดที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหาร การร่วมมือป้องกันสกัดกั้นไม่ให้เกิดไฟป่าจะเป็นผลดีทางหนึ่งที่จะทำให้ต้นไม้ในป่าเจริญเติบโตเป็นป่าที่สมบูรณ์ต่อไป

(4) การใช้ไม้อย่างประหยัด การใช้ไม้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ จึงควรเป็นไปอย่างประหยัด และใช้ประโยชน์ให้เกิดคุ้มค่าสูงสุด

(5) การใช้วัสดุอื่นแทนไม้ การก่อสร้างบ้านเรือนและเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ ควรใช้วัสดุอื่นทดแทนการใช้ไม้ให้มากที่สุด ไม่ควรใช้ไม้อย่างไม่จำเป็น มีวัสดุหลายอย่างที่ใช้แทนไม้ได้ เช่น ปูนซีเมนต์ เหล็ก เป็นต้น

(6) การปลูกป่าและการดูแลให้ป่าไม้ฟื้นฟูสภาพขึ้นมาใหม่ จะเป็นการเร่งและช่วยให้ป่าเป็นป่าที่สมบูรณ์เร็วขึ้น

วิชัย เทียนน้อย (2533) กล่าวถึงการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ดังนี้

1. การปลูกป่าทดแทน สามารถที่จะดำเนินการได้ทั้งรัฐบาลเอกชนและอาสาสมัคร ซึ่งรัฐบาลจะต้องช่วยอำนวยความสะดวกให้ การปลูกป่าแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

(1) การทำป่าสงวน เป็นการขยายพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นเพื่อทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลาย หรือนำพื้นที่ว่างเปล่ามาใช้ประโยชน์

(2) สวนพฤกษศาสตร์ เป็นการรวบรวมเอาพันธุ์ไม้นานาชนิดมาปลูกรวมกันเพื่อความรู้ทางพฤกษศาสตร์และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

(3) สวนรุกขชาติ เป็นสวนขนาดเล็กที่นำพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและเป็นพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มิได้แยกหมวดหมู่เหมือนสวนพฤกษศาสตร์

(4) สวนสาธารณะ จะมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับและยืนต้นเพื่อเกิดร่มเงา เพื่อให้ประชาชนได้พักผ่อนในยามว่าง

2. การดำเนินการคุ้มครองป่าไม้ กระทำโดยอาศัยกฎหมายเพื่อประกาศพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตหวงห้าม ห้ามไม่ให้ประชาชนเข้าไปแสวงหาประโยชน์อื่นใดจากป่าไม้ แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

(1) อุทยานแห่งชาติ เป็นป่าธรรมชาติที่ทางราชการเห็นความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์พื้นที่เอาไว้ เพื่อประโยชน์ในการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและสงวนพันธุ์สัตว์ป่าไว้ มีพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 10 ตารางกิโลเมตร และเป็นธรรมชาติที่สวยงาม การจัดตั้งต้องประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา

(2) วนอุทยาน เป็นป่าที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงามปรากฏอยู่เช่น น้ำตก ถ้ำ ชายหาด และหุบเขา เป็นต้น โดยมีการปรับและตกแต่งพื้นที่เพียงเล็กน้อย เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่มาพักผ่อนหย่อนใจ

(3) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นพื้นที่ป่าที่สงวนไว้เพื่อให้เป็นถิ่นที่พักถาวรและปลอดภัยของสัตว์ป่า

3. ขจัดการบุกรุกทำลาย ไม้ อยู่ 2 ประเภทคือ

(1) การถากถางเพื่อการทำไร่ เป็นการถากถางป่าเพื่อที่จะนำพื้นที่มาใช้ในการเพาะปลูก ดำเนินการทั้งชาวเขา ชาวบ้าน นายทุน ชาวเขาทำไร่เลื่อนลอย ชาวบ้าน นำพื้นที่มาปลูกเพื่อการยังชีพ แต่นายทุนถากถางเพื่อนำพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อการค้า การทำลายป่าวิธีนี้จะเป็นการทำลายป่าที่สิ้นเชิง

(2) ลดการลักลอบตัดไม้ โดยควบคุมโรงเลื่อยที่ถูกต้องตามกฎหมาย และขจัดโรงเลื่อยเถื่อนออกไปให้หมด

4. การป้องกันไฟป่า ไฟไหม้ป่าจัดว่าเป็นอันตรายที่ร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ สาเหตุของไฟไหม้ป่า มีดังนี้ คือ (1) การเผาป่าเพื่อกำจัดวัชพืชของชาวไร่ (2) การกำจัดวัชพืชตามไหล่ทางหลวง (3) การเผาป่าเพื่อเลี้ยงสัตว์ (4) เพื่อกำจัดศัตรูพืชและแมลง (5) ความพลั้งเผลอของชาวบ้านและนักท่องเที่ยว (6) เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามเราก็ดีเราสามารถที่จะแก้ไขปัญหาค่าความเสียหายที่เกิดจากไฟป่า ดังนี้

(1) ตั้งหน่วยดับเพลิงพร้อมหน่วยผจญภัยที่ทันสมัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องบินโปรยสารเคมี เป็นต้น

(2) จัดตั้งหน่วยประชาสัมพันธ์เพื่อแนะนำประชาชนที่อยู่ใกล้ป่าและนักท่องเที่ยวให้ช่วยระมัดระวังในการใช้ไฟ

(3) จัดทำแผงหรือแนวกันไฟทั้งที่อยู่ในป่าและบริเวณรอบนอกป่าไม้ เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟไหม้จากบริเวณหนึ่งลุกลามไปอีกบริเวณหนึ่ง

(4) จัดสร้างหอสังเกตการณ์ขึ้นในป่าไม้ เพื่อตรวจดูว่าเพลิงไหม้เกิดขึ้นในสวนใดของป่าเพื่อที่จะได้รับแจ้งไปดับให้ทันเวลาก่อนที่จะลุกลามออกไป

5. การปรับปรุงวิธีการทำป่าไม้ การตัดไม้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการคือ

(1) ต้องพยายามที่จะลดความเสียหายของต้นไม้ที่โค่นลงมา โดยเว้นตอสูงจากพื้นดินประมาณ 30 ซม. เวลาล้มลงมาต้องระวังไม่ให้ปะทะกับก้อนหินหรือตอไม้ขนาดใหญ่ เครื่องมือที่ใช้ตัดไม้ต้องมีคุณภาพ เช่น การใช้เลื่อยตัดไม้จะสูญเสียเนื้อไม้้น้อยกว่าการตัดไม้ด้วยขวาน เป็นต้น

(2) ป้องกันการตัดไม้จนโล่งเตียน คือจะต้องตัดไม้ที่ได้ขนาด และต้องตัดแบบเป็นแถบ เป็นหมู่ หรือเป็นรั้ว และปล่อยต้นไม้เป็นแม่พันธุ์ไว้ ทั้งนี้เมื่อตัดไม้ไปแล้วจะเหลือป่าบริเวณใกล้เคียงป้องกันลมพัดและรักษาความชื้นเอาไว้

6. พยายามนำเนื้อไม้ที่ตัดแล้วมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด ต้องใช้ประโยชน์ทุกส่วนของไม้ที่ตัดมา ไม้ที่เหลือจากการแปรรูปในการก่อสร้างแล้วอาจจะนำไปเป็นวัตถุดิบในการทำไม้อัด และเครื่องใช้ขนาดเล็ก เช่น แจกกัน ที่เขียนบุรี ของเด็กเล่น ของขำร่วย กล่องไม้จิ้มฟัน เป็นต้น

7. ป้องกันความเสียหายอันเนื่องมาจากแมลงและโรคพืช อาจจะทำได้โดย

(1) การใช้สารเคมีพ่นลงในป่าไม้

(2) การควบคุมโดยวิธีการทางชีวภาพ โดยหาตัวล่าหรือตัวเบียดเบียนมาปล่อยไว้ เช่น ตอ แตน และแบคทีเรีย เป็นต้น

(3) คัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมมาปลูก เพื่อที่จะสามารถที่จะต่อต้านโรคและแมลงได้ เช่น ต้นไม้โตเร็วมีใบแข็งและหนา หรือต้นไม้ที่เปลือก ใบ หรือดอกที่มีกลิ่นรุนแรง

8. การดูแลพันธุ์ไม้สงวน ห้ามตัดไม้ 4 ประเภทเหล่านี้คือ

(1) ไม้โทน คือต้นไม้ที่เจริญงอกงามและอยู่ห่างไกลจากพวกพ้อง จึงต้องบำรุงรักษาไว้เพื่อขยายพันธุ์ในบริเวณนั้นต่อ

(2) ไม้เชื้อ คือไม้ที่โตยังไม่ได้ขนาดเป็นต้นไม้ที่สมควรรักษาเอาไว้เป็นแม่พันธุ์

(3) ไม้สันเขา คือไม้ที่ขึ้นตามสันเขาเหมาะสำหรับการใช้ด้านลมและฝน เพื่อให้ฝนตก ช่วยกระจายพันธุ์ตามไหล่เขา

(4) ไม้สงวน คือไม้ขนาดใหญ่ที่งอกงามสมบูรณ์ในบริเวณนั้น แต่ต้องการที่จะสำรองเอาไว้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามาก มีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ถ้าหากไม่มีป่าไม้ สัตว์ทุกชนิดจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะในระบบนิเวศนั้น พืชเป็นผู้ผลิตอาหาร และสัตว์เป็นผู้บริโภค หากว่าไม่มีพืชสัตว์ต้องอดอาหารตายอย่างแน่นอน

ป่ามีคุณค่าอันดีและมีความสำคัญมากที่ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งชาติทั้งทางตรงและทางอ้อมเนกประการ โดยเฉพาะประโยชน์ทางอ้อมนั้นน้อยคนนักที่จะเข้าใจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่าในส่วนใหญ่เป็นผลทางอ้อม เช่นการเกิดน้ำท่วม การแห้งแล้ง เป็นต้น ประโยชน์ของป่าไม้นั้นมีมากมายดังนี้ (นิวัติ เรื่องพวนิช, 2527)

(1) ประโยชน์โดยตรงของป่าไม้

- ใช้เป็นผลผลิต เช่น การสร้างบ้าน การต่อเรือ การทำสะพาน
- เป็นเชื้อเพลิง ในการหุงต้มและในโรงงานอุตสาหกรรม
- ใช้เป็นวัตถุเคมี เช่น เซลลูโลสใช้ทำกระดาษ ไหมเทียม ลิกนินใช้ทำน้ำหอม และเครื่องสำอางต่าง ๆ เป็นต้น
- อาหาร ใช้เป็นอาหารได้ทั้งใบ ดอก เมล็ด ของไม้ต่าง ๆ
- ยารักษาโรค เช่นยาใช้เป็นสมุนไพรแก้โรคจากน้ำมันของผลกระเบา เป็นต้น
- ใช้ทำอาหารสัตว์ เช่นใช้เป็นทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์

(2) ประโยชน์ทางอ้อมของต้นไม้

- ช่วยให้ฝนตกเพิ่ม และทำให้ความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ อากาศที่อยู่เหนือท้องที่มีป่าไม้ขึ้นอยู่ย่อมมีความชุ่มชื้นและเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีป่าไม้ เมฆฝนที่ลอยผ่านมาเมื่อกระทบความเย็นก็จะกลั่นตัวเป็นหยดลงมา

- บรรเทาความรุนแรงของพายุ ลมพายุที่พัดมาเมื่อมาถึงที่มีป่าไม้เป็นฉากกำบังก็จะลดความเร็วลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสูงและความหนาแน่นของหมู่ไม้และเรือนยอดของพันธุ์ไม้แต่ละชนิด

- ป้องกันการพังทลายของดินในพื้นที่มีป่าไม้ขึ้นอยู่เมื่อมีฝนตกลงมาเร็วณยอดของต้นไม้จะสกัดความรุนแรงของฝนไว้ไม่ให้กระทบผิวดินโดยตรง น้ำบางส่วนจะค้างอยู่บนเรือนยอดของต้นไม้ บางส่วนจะไหลตามลำต้น บางส่วนจะตกทะเลเรือนยอดสู่พื้นป่า บนพื้นป่ามักจะมีเศษไม้ ใบไม้ และซากเหลือต่าง ๆ ของพืชและสัตว์คอยดูดซับน้ำฝนและชะลอความเร็วของน้ำไหลป่า ประกอบกับดินป่าไม้มักจะเป็นดินดี มีอินทรีย์วัตถุสูงมีการดูดซับได้ดี

- บรรเทาอุทกภัย ป่าไม้ช่วยชะลอความเร็วการไหลของน้ำทำให้การไหลของน้ำเป็นปกติไม่รวดเร็วจนก่อให้เกิดอันตราย น้ำป่าที่ไหลเร็วยอมเข้มข้นเต็มไปด้วยกรวดทรายและหินต่าง ๆ เมื่อไหลสู่ลำน้ำก็จะทำให้ระดับน้ำนั้นสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการตื่นเขินของแม่น้ำลำธารอีกด้วย

- ทำให้มีน้ำไหลอยู่เสมอตลอดปี ทั้งนี้เพราะเมื่อฝนตกลงมาในป่าและดินอันร่วนซุยก็จะซับน้ำเอาไว้ไม่ให้ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารโดยเร็ว แต่จะถูกใบไม้กิ่งไม้และดินดูดซับเอาไว้แล้วค่อย ๆ ซึมลงดินและสะสมเอาไว้เป็นน้ำใต้ดินแล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยเข้าสู่ลำธาร ทำให้ฤดูกาลซึ่งไม่มีฝนตกมีน้ำไหลอยู่ตลอดปี

- เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่ามากมายหลายชนิดที่มีคุณค่าทางความหลากหลายทางชีวภาพ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ก่อให้เกิดความเป็นระบบนิเวศที่มั่นคง นอกจากนี้ประโยชน์ของสัตว์ป่ายังใช้เป็นอาหาร ยารักษาโรค

- เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เมื่อมนุษย์เจริญขึ้นประชาชนมีความหนาแน่นมากขึ้น ความเคร่งเครียดในการประกอบธุรกิจรวมทั้งการอยู่อาศัยแออัดของสังคมเมือง ทำให้มนุษย์ต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หลบหนีความแออัดของสังคมเมือง ความอึดอัดทึบครึกโครม ปัญหามลภาวะเป็นพิษในเมืองไปสู่ความสงบเยือกเย็น อากาศบริสุทธิ์และมีทิวทัศน์อันสวยงามตามป่าเขาลำเนาไพรมากขึ้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การทำประโยชน์จากป่าอย่างฉลาดและเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และให้ป่ามีโอกาสเจริญเติบโตต่อไปได้ (อำนาจ คอวนิช, อ้างจาก ไพฑูริย์ ปิยะมโนปกรณ์, 2531)

การอนุรักษ์ป่าไม้มิใช่ว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดำเนินการ เป็นเรื่องของทุกฝ่ายที่ต้องร่วมมือกันควรปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของป่าไม้และเห็นโทษของการทำลายป่าไม้ มองเห็นป่าไม้เป็นทรัพยากรของคนทุกคน ใครที่จะตัดไม้ไปใช้ประโยชน์นั้นถือว่าเบียดบังเอาทรัพยากรไปใช้ส่วนตัว สมควรที่ได้รับการคัดค้านจากประชาชนส่วนใหญ่

2.4 บทบาทพระสงฆ์และพระสงฆ์ฆาติการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อิงอาศัยอยู่กับธรรมชาติตลอด มีพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ ในสิกขาบทที่ 1 แห่งกฎคาวรรค ปาจิตตียกัณฑ์ว่า ภิกษุพรากของเขียวที่เกิดอยู่กับที่ให้หลุดจากที่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เป็นการห้ามภิกษุตัดไม้ทุกประเภท รวมทั้งหญ้าต่างๆ และวัชพืช ถึงแม้ว่าใช้ให้คนอื่นตัดก็มีโทษเหมือนกับตนเอง พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญของพืชว่าเป็นสิ่งมีชีวิตเหมือนสัตว์อื่นๆ ทัวไป เพราะว่าผู้ที่ฆ่าสัตว์กับผู้ตัดไม้มีโทษเท่าๆกัน คือรับอาบัติปาจิตตีย์เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในสัปปานวรรคที่ 7 สิกขาบทที่ 1 ว่าภิกษุแก่สังฆาสัตว์ดิรัจฉาน (สัตว์ทุกชนิดยกเว้นมนุษย์) ต้องเป็นอาบัติปาจิตตีย์ (จรรยา สมน้อย, 2531) เห็นได้ชัดเจนว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่ให้ความสำคัญกับพืชเท่ากับสัตว์และได้ทรงตรัสห้ามภิกษุทำลายพืชทุกชนิด ไม่ว่าจะทำลายพืชชนิดใดก็มีโทษเท่ากับ พระองค์ทรงมองเป็นระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งพืชและสัตว์ จึงได้มีพุทธบัญญัติไว้เช่นนี้

พระพุทธศาสนาเริ่มสอนการอนุรักษ์ป่าไม้และอยู่กับป่า ตั้งแต่วันที่บวชในวันแรก ดังมีบัญญัติไว้ในพิธีสังฆกรรมการอุปสมบทกุลบุตรเข้ามาเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ให้พระอุปัชฌาย์ผู้เป็นประธานสงฆ์ในการอุปสมบทต้องหลักคำสอนพื้นฐาน ที่ภิกษุใหม่พึงรู้และพึงปฏิบัติให้ถูกต้อง กล่าวถึงวิธีการดำรงตนในการครองชีพเป็นนักบวช เรียกนิสสัย ตรัสให้อุปัชฌาย์ต้องสั่งสอนและแนะนำให้อยู่โคนไม้ (จรรยา สมน้อย, 2531) เป็นการสอนให้ภิกษุอยู่ร่วมกับป่า เพราะว่าป่าเป็นสถานที่สงบ เหมาะสมแก่การปฏิบัติสมณธรรม

คำสอนในพระพุทธศาสนาถือหลักการไม่เบียดเบียน การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย แต่ละชีวิตเสมอภาคเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็สัตว์เล็ก เช่น ไล่เดือน หรือสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง ทุกชีวิตมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คนที่เกิดเป็นคนในชาตินี้ หากว่าทำกรรมไม่ดีไว้ ก็สามารถที่จะไปเกิดเป็นสัตว์ในชาติต่อไปได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ยังเคยเสวยพระชาติเป็นลิง เป็นช้าง มาแล้ว ในทำนองเดียวกันสัตว์ในปัจจุบันนี้อาจที่จะไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาในชาติต่อไปได้ ตามอำนาจของกรรม

พระพุทธศาสนาเกิดจากความรุ้ความเข้าใจในธรรมชาติ พระพุทธเจ้าออกจากเมืองเพื่อเข้าป่าปฏิบัติธรรมจนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ธรรมะที่นำมาสอนจึงเป็นธรรมชาติ มีลักษณะเกิดขึ้นดำรงอยู่ และการดับไปเป็นวัฏจักร หลักคำสอนทางพุทธศาสนา เน้นหลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีพิธีกรรมเพื่อเป็นการรับคนทัวๆ ไปเข้าหมู่คณะไปปฏิบัติธรรม

เช่นพิธีการอุปสมบท เป็นต้น จึงมีแนวความคิดในการนำหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาใช้เป็นแนวทางในการปลูกฝังคนให้มีความตระหนักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่นโครงการบวชป่า เป็นต้น เพื่อให้คนรู้สึกเป็นบาปเมื่อเข้าไปตัดไม้ เสมือนเป็นการทำลายผู้ที่ออกบวชแล้ว (ประยงค์ อัมฉจักร, 2541)

พระสงฆ์กับป่ามาตั้งแต่พุทธกาล สมัยก่อนพระสงฆ์เข้าป่ามักจะเป็นลักษณะการออกธุดงค์ หาสถานที่วิเวกในการปฏิบัติธรรม ต่อมาภายหลังมีการสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในป่าแต่ก็มีในจำนวนน้อย ไม่กระทบกระเทือนต่อพื้นที่ป่าไม้ ต่อมาภายหลัง วัดกับสำนักสงฆ์ก็มีเพิ่มมากขึ้น เพราะสังคมไทยซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน จึงต้องมีวัดประจำชุมชนขึ้น ซึ่งบางครั้งก็ขยายเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ แต่บางพื้นที่ป่าสงวนเข้ามาครอบวัดเองในภายหลัง ในบางครั้งจึงมีความขัดแย้งระหว่างวัดกับเจ้าหน้าที่อนุรักษ์ป่าที่ไม่เข้าใจชุมชนและความต้องการของคนในชุมชน ทั้งๆที่พระและชุมชนก็ช่วยในการอนุรักษ์ป่าไม้ของหมู่บ้าน ป้องกันไม่ให้คนทั้งภายในและภายนอกเข้าตัดไม้ทำลายป่า ทั้งเจ้าหน้าที่และพระสงฆ์ต่างฝ่ายก็ต้องการที่อนุรักษ์ป่าไม้เหมือนกัน เพียงแต่ว่าขาดการประสานงานจึงมีผลทำให้เกิดความขัดแย้งกัน

พระสงฆ์ที่ทำการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นจำเป็น ต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างหน่วยงานทางราชการและหน่วยงานทางศาสนา เพราะหน้าที่โดยตรงในการอนุรักษ์เป็นหน้าที่ของรัฐบาลโดยมีกรมป่าไม้เป็นผู้รับผิดชอบ โดยความร่วมมือของหน่วยงานอื่นๆ รวมทั้งองค์กรเอกชนด้วย สุทธิชัย ภูลวรรณ ได้กล่าวถึงนโยบายของทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ในการสัมมนาเรื่อง"พระสงฆ์กับป่า" 27-29 มิถุนายน 2541 ณ ศูนย์สาธิตพุทธศาสนากับป่าไม้ที่ 6 ว่า (สุทธิชัย ภูลวรรณ, 2541)

กรมป่าไม้ได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับพระสงฆ์และป่าไม้ไว้ดังนี้

ก่อน ปีพ.ศ. 2520 ไม่ปรากฏนโยบายที่ชัดเจน

ปี พ.ศ. 2520 กรมป่าไม้แจ้งจังหวัดและเขตสำรวจความต้องการของวัด และสำนักสงฆ์ที่ตั้งขึ้นโดยถูกต้องและมีอาณาเขตติดต่อกับป่าไม่ว่าประสงค์จะขยายวัดเพื่อช่วยอนุรักษ์ป่าไม้หรือไม่

ปี พ.ศ. 2521 กรมป่าไม้มีหนังสือแจ้งจังหวัดและเขตต่างๆ ว่าไม่อนุญาตให้สร้างวัดใหม่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่าสงวนแห่งชาติ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้การเห็นชอบแล้ว

ปี พ.ศ. 2525 ได้อนุญาตให้สร้างวัดในป่าสงวนแห่งชาติพุน้ำเค็ม ตำบลร่อนทอง อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พื้นที่ 50 ไร่ เป็นแห่งแรก

ปี พ.ศ. 2528 กรมป่าไม้ออกกระเบียบว่าด้วยการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชั่วคราว เปิดโอกาสให้ขออนุญาตสร้างวัดหรือสำนักสงฆ์ในป่าสงวนที่เสื่อมโทรมได้ไม่เกิน 15 ไร่ ส่วนที่เหลือให้มีกิจกรรมปลูกป่าไม้

ปี พ.ศ. 2538 คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ วันที่ 18 เมษายน 2538 เรื่องป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ คือ

- เห็นชอบให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้อย่างเร่งด่วน

- เห็นชอบให้กรมป่าไม้สำรวจพระสงฆ์ที่อยู่ในป่าโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ไม่มีการดำเนินการตามกฎหมาย

- ให้กรมป่าไม้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมการศาสนา มหาเถรสมาคม และกรมการปกครอง แก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ ตลอดจนส่งเสริมให้วัดหรือสำนักสงฆ์ช่วยงานด้านอนุรักษ์ป่าไม้อย่างจริงจังและต่อเนื่องในรูปแบบที่เหมาะสม

ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรงนั้นคือกรมการศาสนา ได้มีนโยบายตามหนังสือราชการที่ ศธ 0405 / 12777 ลงวันที่ 15 ตุลาคม 2529 พอสรุปได้ดังนี้

- เรื่องขออนุญาตสร้างวัด ให้ดำเนินขอได้ทางกรมการศาสนาไม่มีขีดจำกัดกับจำนวนวัดที่ขอสร้าง

- กรมการศาสนาไม่มีนโยบายสร้างวัดในพื้นที่ป่า ถึงแม้ว่าในปัจจุบันมีที่พักสงฆ์อยู่ในพื้นที่ป่ามาก กรมการศาสนาเพียงขอความร่วมมือไปยังฝ่ายปกครองคณะสงฆ์และฝ่ายปกครองบ้านเมือง โดยใช้ประกาศคณะสงฆ์ วันที่ 16 พฤศจิกายน 2504 เรื่องห้ามภิกษุสามเณรเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัดหรือสำนักสงฆ์ที่สร้างไม่ถูกต้อง

องค์กรที่ปกครองคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคม มีนโยบายให้วัดปลูกต้นไม้ในวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นและเป็นประโยชน์ต่อวัดต่าง และส่วนรวม ตลอดจนให้ความร่วมมือกับรัฐบาลตามโครงการปลูกป่า จึงได้มีคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการปลูกต้นไม้ในวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ พ.ศ. 2520 ซึ่งนอกจากจะกำหนดให้วัดต่างๆ ปลูกต้นไม้แล้ว ยังแจ้งให้วัดช่วยชี้แจงและสนับสนุนให้ประชาชนเห็นคุณค่าและรักต้นไม้ ช่วยกันปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง ที่วัด ที่สาธารณะ หรือที่ป่า นอกจากนี้มีบางวัดที่จัดแจกกล้าไม้ให้แก่ประชาชนด้วย

แม้ว่ากรมป่าไม้และกรมการศาสนาจะแก้ไขปัญหาที่พักสงฆ์ในเขตป่าอย่างต่อเนื่องรวมทั้งมีนโยบายให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จทั้งนี้อาจเป็น

เพราะว่าจำนวนสำนักสงฆ์มีมาก จึงไม่สามารถที่จะจัดการหรือประสานงานกับวัดหรือสำนักสงฆ์เหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการสัมมนา เรื่องพระสงฆ์กับป่า วันที่ 27-29 มิถุนายน พ.ศ.2541 ณ ศูนย์สาธิตพุทธศาสนากับป่าไม้ที่ 6 ซึ่งจัดว่า การสำรวจสำนักสงฆ์ในเขตป่าของกรมป่าไม้ พบว่ามีสำนักสงฆ์อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 2,897 แห่ง ในพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 จำนวน 379 แห่ง อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจำนวน 19 แห่ง อยู่ในอุทยานแห่งชาติ 76 แห่ง ในป่าถาวรตามมติคณะรัฐมนตรีจำนวน 16 แห่ง และในพื้นที่ของรัฐนอกเขตป่าจำนวน 750 แห่ง รวมทั้งหมดจำนวน 4,137 แห่ง มีสำนักสงฆ์เพียง 30 แห่งเท่านั้นที่เข้าร่วมกับคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นป่าตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2538 แสดงให้เห็นว่าขาดการประสานงานที่ดีระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและพระสงฆ์

บุคคลหรือองค์กรที่สนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทและสนับสนุนชุมชนในการอนุรักษ์ป่า ได้แก่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะกรรมการเพื่อการศาสนาและการพัฒนา กองทุนสัตว์ป่าโลก มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานและวัฒนธรรมการเกษตร และศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หน่วยงานเหล่านี้ได้ปรึกษาและหารือกัน จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาข้อเท็จจริงและทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาเรื่องพระสงฆ์กับป่า และทบทวนบทบาทของพระสงฆ์เพื่อเสนอทางเลือกในการช่วยพระสงฆ์อนุรักษ์ป่า ผลจากการสัมมนาปรากฏว่า

ปรัชญาและหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามีได้ขัดแย้งและยังเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้และธรรมชาติตามพระวินัย พระสงฆ์ต้องอาศัยป่าเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรม ที่มีสำนักสงฆ์ในป่าเกิดจากปฏิบัติธรรม ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระสงฆ์ต้องออกธุดงค์ไปในป่าเขาเพื่อขัดเกลาร่างกายของตนเองตามชุมชนต่างเพื่อประโยชน์ในการบิณฑบาต เมื่อชาวบ้านเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติก็จะนิมนต์ให้เจ้าพรรษาในชุมชนจนกลายเป็นสำนักสงฆ์ในที่สุด แต่หลังจากที่รัฐบาลประกาศกำหนดพื้นที่ป่าสงวนทับสำนักสงฆ์ ทำให้นักสงฆ์อยู่ในป่าสงวน สำนักสงฆ์รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ กลายเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมายไป

เมื่อมีประกาศพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พระสงฆ์และคนในชุมชนที่ทำการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงถูกเบียดเบียนจากรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งๆที่กรมป่าไม้ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะจะไปจับคนตัดไม้ทำลายป่าทั่วประเทศ น่าจะให้คนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ได้ประโยชน์จากป่าเป็นผู้ทำการอนุรักษ์ ประเวศ วะสี (2541) กล่าวว่า พระราชบัญญัติป่าสงวน

สร้างขึ้นมาจากเจตนาดี แต่ปัญหาด้านการปฏิบัติในด้านแนวความคิดการจัดการป่าเพราะไม่เรื่องสังคมและชุมชนเข้าไปด้วย เมื่อขีดเส้นป่าสงวนตามเข้าไปในแผนที่ ปรากฏว่าคนที่อยู่ในพื้นที่ป่าสงวน ประมาณ 10 ล้านคนกลายเป็นคนผิดกฎหมายทันที จึงทำให้จากเจตนาดี กลับกลายเป็นว่ามีผลร้าย กระทบต่อการดำรงชีวิตของสุจริตชนทั่วไป อยู่เฉยๆ ไม่ได้ทำอะไรก็ต้องกลายเป็นคนผิดกฎหมายไป

เพราะการจัดการป่าไม่ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ที่ละเลยการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย มีหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นมีมากมาย เช่น ราษฎรในพื้นที่ หน่วยงานราชการองค์กรพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ปัจจุบันองค์กรต่างๆ เหล่านี้ ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ป่า แต่ไม่มีการประสานงานกัน ทำให้ไม่เข้าใจกัน ข้ำซ้อนกัน ขัดแย้งกันเอง แม้ว่าบางแห่งองค์กรเหล่านี้จะมีประสิทธิภาพในการอนุรักษ์ป่า แต่รัฐบาลไม่ให้ความสำคัญสนับสนุนด้วยความจริงใจ จึงทำให้ประสิทธิผลในการอนุรักษ์ป่าไม่ลดน้อยลง และรัฐบาลก็ไม่มีบุคลากรเพียงพอที่จะอนุรักษ์ป่าให้ได้ด้วย

กรณีศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1) กรณีศึกษาสำนักสงฆ์เต่าดำ (พิเชษฐ เดชผิว, 2541)

สำนักสงฆ์เต่าดำ เป็นสาขาหนึ่งของวัดหนองป่าพง ตั้งอยู่ในเขตป่าเต่าดำ อุทยานแห่งชาติไทรโยค ห่างจากพรมแดนไทยพม่าเพียง 5 กิโลเมตร พื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสูงสลับกันตามที่ราบของเทือกเขาตะนาวศรี ประกอบด้วยพืชพันธุ์ที่มีลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก มีลักษณะเป็นป่าดงดิบที่แทรกแซมด้วยป่าเบญจพรรณ ป่าไผ่ เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด การเดินทางเข้าสู่ป่าเต่าดำใช้เส้นทางชักลากไม้เก่า ซึ่งเป็นทางเดิน ชวงหน้าฝนไม่สามารถใช้งานได้ ห่างจากตัวอำเภอไทรโยคประมาณ 60 กิโลเมตร เดิมเป็นพื้นที่ได้รับสัมปทานเหมืองแร่ดีบุก เมื่อพระปล้นโน ภิกขุ มาอยู่ที่นี้ปี พ.ศ. 2523 ยังเป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก แม้จะมีบางที่ที่ได้รับสัมปทานตัดไม้

แต่เมื่อปี พ.ศ. 2534 ปล้นโน ภิกขุ พร้อมด้วยพระลูกศิษย์เดินธุดงค์มาที่ป่าเต่าดำอีกครั้ง พบป่าถูกทำลายเป็นอย่างมาก แต่ปรากฏว่าพื้นที่ป่าที่นางทิวพร ศรีวรกุล ได้รับสัมปทานเหมืองแร่ 30,000 ไร่ ยังเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างไม่น่าเชื่อ ต่อมาปี พ.ศ. 2535 กรมป่าไม้มีนโยบายส่งเสริมให้พระสงฆ์ช่วยด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ อาจารย์ปล้นโน จึงร่วมกับนางทิวพร ทำหนังสือขอพื้นที่ที่หมดอายุสัมปทานแล้ว จำนวน 7,000 ไร่ ได้รับการอนุมัติพื้นที่ 1,000 ไร่ เพื่อจัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์และพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์ สำนักสงฆ์เต่าดำจึงเกิดขึ้นเพื่อทำโครงการอนุรักษ์ป่า

ในปี พ.ศ. 2540 อาจารย์ปล้นโน ภิกขุ ไปปฏิบัติศาสนกิจต่างประเทศ และมอบให้ชยสาโร ภิกขุ เป็นประธานสงฆ์สำนักสงฆ์เต่าดำ พร้อมกับก่อตั้งกลุ่มพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิตกาญจนบุรี ต่อมาในยกขึ้นเป็นสาขาของมูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิตอุบลราชธานี ดำเนินการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า ในปี พ.ศ.2541สถานการณ์การสูญเสียป่าไม้รุนแรงขึ้น จึงได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ จัดโครงการบวชป่าเต่าดำขึ้น เพื่อให้ผู้ที่ลักลอบตัดไม้มีความเกรงกลัวต่อบาป ทำให้การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าลง และดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ดังต่อไปนี้

- รวมือและสนับสนุนในการดูแลจัดการพื้นที่เหมืองเต่าดำชุมชนรอบป่าเต่าดำและพื้นที่ต่อเนื่องเพื่อให้การอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน
- สนับสนุนด้านการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสัตว์ป่า พรรณพืช ตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าเต่าดำ อุทยานแห่งชาติไทรโยค และชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับอุทยาน
- เผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร รวมถึงปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนให้มีความตระหนักและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน
- รวมือและสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชนโดยการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน

อาจารย์ปล้นโน ภิกขุ อนุรักษ์ป่าดังกล่าวและตั้งมูลนิธิ ชื่อว่า มูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิตจังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าเต่าดำให้มั่นคงอุดมสมบูรณ์ เป็นองค์กรที่มีความชัดเจนทั้งด้านแนวการทำงาน กิจกรรม บุคลากร และงบประมาณ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพิทักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้ชุมชน คนงานเหมือง ชาวบ้านที่อาศัยทำมาหากินบริเวณรอบป่าเต่าดำและประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรี เกิดจิตสำนึกหวงแหนป่าไม้ เข้ามามีส่วนร่วมรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นให้คงอยู่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินตลอดไป

2) กรณีศึกษาวัดอรัญญาวาส (คณะกรรมการเพื่อการพัฒนา, 2541)

พระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส จังหวัดน่าน ท่านเริ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร เพราะว่าในหมู่บ้านของท่านมีบริษัทน่านทำไม้ได้รับสัมปทานตัดไม้บริเวณหมู่บ้าน ผลคือป่าถูกทำลายลงสัตว์ป่าเริ่มจะหนีออกจากหมู่บ้าน พระครูพิทักษ์นันทคุณเห็นว่าเหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความวิกฤตเริ่มเข้าสู่หมู่บ้านแล้ว จึงเริ่มทำการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเรื่องป่าไม้และแม่น้ำ ได้ชักชวนชาวบ้านหาต้นไม้ปลูกป่าโดย

เริ่มจากสำนักสงฆ์ก่อน และได้ทำการอนุรักษ์ป่าไม้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2518 เป็นต้นมา แบ่งป่าไม้ที่ทำการอนุรักษ์เป็นโซนๆ บางโซนก็ใช้ประโยชน์บางโซนก็อนุรักษ์ไว้ โดยเฉพาะโซนที่เป็นป่าต้นน้ำหรือสันเขาก็จะอนุรักษ์อย่างเคร่งครัด

พระครูพิทักษ์นันทคุณได้ทำการอนุรักษ์ป่ามาโดยตลอด มีการปลูกป่าเพิ่มและขยายขอบเขตการอนุรักษ์ป่าออกไปทุกปี นอกเหนือจากทำการอนุรักษ์แล้วท่านยังได้สร้างอ่างเก็บน้ำ ศาสนสถาน จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว กองทุนสวัสดิการ ส่งเสริมอาชีพประชาชน สนับสนุนการอนุรักษ์ป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ต่อมาท่านได้ขยายพื้นที่การอนุรักษ์และจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ป่ากุ่มวง ขยายพื้นที่การอนุรักษ์ออกเป็น 6 ที่ จัดตั้งองค์การปกครองในหมู่บ้านออกเป็น 6 หมวด แต่ละหมวดก็มีหัวหน้าหมวด 1 คน เพื่อช่วยดูแลป่าชุมชน มีการมอบอำนาจให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานชมรมอนุรักษ์ของหมู่บ้าน และได้ตั้งกฎระเบียบของป่าชุมชนขึ้นมา นอกจากนี้ทางกลุ่มได้จัดตั้งคณะกรรมการช่วยดูแลตรวจป่าเป็นระยะๆ ซึ่งได้จัดยามหมุนเวียนกันไปดูแล การจัดตั้งกรรมการหมู่บ้านในตอนนั้นเป็นการร่วมตัวอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน โดยที่ไม่ได้ขอความร่วมมือจากราชการ

ปี พ.ศ. 2533 พระครูพิทักษ์นันทคุณ ได้เริ่มพิธีบวชป่าครั้งแรกในจังหวัดน่านซึ่งเป็นวิธีฟื้นฟูจิตสำนึกของชาวบ้านและฟื้นฟูป่า เป็นการร่วมมือของคณะกรรมการท้าวหัวด่น่าน ชาวบ้านกุ่มวงและองค์กรพัฒนาเอกชนขนาดเล็กของจังหวัดน่าน โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูป่าอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนของชาวบ้าน รวมทั้งการกระตุ้นให้ตื่นตัวในปัญหาสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ท่านยังยังเป็นพี่ปรึกษาของชมรมอนุรักษ์ของป่าชุมชน-ชุมชนสะเปียน มีพื้นที่ 350,000 ไร่ ที่ชาวบ้านตำบลลิ้มตอง ตำบลไชยสถาน ตำบลสะเปียน อำเภอเมือง รวมตัวจัดตั้งขึ้น แต่การอนุรักษ์ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะยังมีชาวบ้านหาผลประโยชน์จากป่านี้อยู่ มีการแย่งชิงผลประโยชน์จากป่าไม้ แม้กรมป่าไม้เองก็ยังเข้าไปหาผลประโยชน์โดยการรุกเข้าไปปลูกป่าเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีนายทุนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนหนุนหลังพวกค้าไม้เถื่อน

ปัญหาด้านการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นเป็นปัญหาความไม่เข้าใจกับพระเถระผู้ใหญ่ภายในจังหวัด เช่นกรณีที่นายทุนโดยการสนับสนุนของผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าไปปลูกยูคาลิปตัสมาก ถึงกับลงทุนโค่นป่า แม้ป่าไม้เล็กก็ตัดเป็นท่อนนำไปขาย ส่วนไม้ที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้ก็เผาทิ้งแล้วปลูกยูคาลิปตัส ด้วยหวังนำเงินเข้าหมู่บ้านท่านพระครูคัดค้าน ทำให้พระเถระผู้ใหญ่เรียกท่านไปตำหนิ แต่สุดท้ายท่านก็ชี้แจงจนผู้ใหญ่เข้าใจและเห็นด้วยกับแนวคิดของท่าน

จากกรณีศึกษานั้นเห็นได้ว่าพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างเสียสละไม่มีผลประโยชน์ตอบแทน แม้บางครั้งจะต้องเจอปัญหาและอุปสรรคมากมายแต่ ท่านเหล่านั้นก็ยังสู้ กับอำนาจรัฐที่ไม่ชอบธรรม นายทุนที่หวังแต่ประโยชน์ส่วนตัว จนสามารถ รักษาป่าไม้ไว้ได้

จากการศึกษาของประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535) พบว่า

พระสงฆ์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสั่งสอนให้ชาวบ้านมีความตระหนักและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ พระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม กล่าวว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ปรุงแต่งให้มนุษย์อยู่ได้อย่างมีความสุขคือ กายานุปัสนาสติปัญญา ธรรมชาตารูปธรรมหรือวัตถุ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ องค์ประกอบทั้ง 4 อย่างนี้ถ้าถูกทำลายจะเสีย ความสมดุล ชีวิตจะเกิดได้ยาก การมีชีวิตอยู่ก็จะลำบาก องค์ประกอบทั้ง 4 อย่างนั้นจะสมดุล ได้ก็เพราะมีป่าเป็นตัวรักษาตัวควบคุม จึงกล่าวได้ว่าป่าไม้เป็นชีวิตของธาตุทั้ง 4 ที่มีความสมดุล เป็นตัวให้ความสมบูรณ์แก่แผ่นดิน ให้น้ำเพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตของสัตว์โลก ฉะนั้นถ้า กายานุปัสนา บนผืนดินที่เราอาศัยอยู่นี้ถูกแยกออกเป็นส่วนๆ หรือถูกทำลายขาดความสมดุลเมื่อ ไດ เราก็จะเดือดร้อนดำรงชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าดังนี้

1) วิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระสงฆ์

- กำหนดเขตวัดหรือสำนักสงฆ์เป็นเขตอภัยทาน
- สั่งสอนชาวบ้านให้หยุดหยั่งการทำลายป่า
- ฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายโดยช่วยกันปลูกป่า
- สร้างจิตสำนึกและความตระหนักให้แก่ชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า
- ประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการอนุรักษ์ป่า เช่นการบวชป่า เป็นต้น
- จัดทำแนวเขตป่าอนุรักษ์ เช่น บั๊กป้าย บั๊กหลักที่แน่นอน
- จัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
- ระดมชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ป่า

2) ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระสงฆ์

- ศรัทธา คือมีความเลื่อมใสในการปฏิบัติดีของพระสงฆ์ ทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์มีวินัยและจริยวัตรอันเหมาะสมน่ายึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง ถ้าปฏิบัติตามก็จะเกิดความเป็นมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ

- บารมี คือ คุณลักษณะพิเศษส่วนตัวของพระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นอำนาจในตัวพระสงฆ์ เช่นการมีวาจาสิทธิ์ การเคร่งครัดในปฏิปทาสมณสาธูป ความเป็นเกจิอาจารย์ ความมีชื่อเสียง ความเป็นผู้กว้างขวางในสังคม เป็นปัจจัยให้ชาวบ้านยอมรับ และเชื่อฟังในคำสั่งสอน
- ปฏิปทา คือ พฤติกรรมที่พระสงฆ์แสดงให้เห็น เช่นความตั้งใจ ความมกน้อยไม่เห็นแก่ได้ ความจริงใจ ความอดทน ความอดกลั้น ความเสียสละสม่ำเสมอ ความหวังดี ความเพียรพยายาม
- สามัคคีธรรม คือ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชาวบ้านโดยมีความคิดเห็นตรงกัน มีความร่วมมือกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มองเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากไม่ร่วมมือกัน กับทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ อย่างเสียสละ สรุปคือความเป็นสังคมที่ดีไม่แตกแยกกัน
- กิจกรรมเกื้อกูล คือ พระสงฆ์ต้องสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชน พระสงฆ์ต้องเป็นที่พึ่งชาวบ้านได้อย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมที่พระสงฆ์ได้กระทำแล้วปรากฏว่าบังเกิดผลสำเร็จ เช่นสมาคมคนชรา ศูนย์พัฒนาอาชีพ ศูนย์อบรมเยาวชน คลังพัสดุเครื่องใช้ประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นที่รวมกำลังใจและน้ำใจของชาวบ้าน ชาวบ้านจะเกื้อกูลวัดตลอดไป
- หนุณาจาริตประเพณี คือ พระสงฆ์ได้เอาจาริตประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม มาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษัทรพยากรป่าไม้ เช่นถือว่าป่าช้า หอผี ขุนน้ำ คือสถานที่ที่ต้องอนุรักษั ห้ามนักเฒ่าเข้าไปบุกรุกหรือตัดไม้ มิฉะนั้นจะมีอันเป็นไป นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมต่างๆ เช่นการเข้ารุกขมุล การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำลำธาร พิธีเหล่านี้เป็นการเกื้อกูลการอนุรักษัทรพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี
- มีกลุ่มอนุรักษั คือ พระสงฆ์ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษัป่าขึ้นมาดำเนินการ โดยกลุ่มอนุรักษันี้เป็นชาวบ้านที่มีความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษัป่า มีพลังความคิดและปัจจัยหลายอย่างพร้อมเพรียง รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษั และช่วยดำเนินการเผยแผ่แนวความคิดในการอนุรักษัเข้าสู่ประชาชนกลุ่มอื่นๆ
- ดึงองค์กรมาช่วย คือ ขอความร่วมมือจากองค์กรต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เข้ามาช่วยเหลือในกิจกรรมอนุรักษัทรพยากรป่าไม้ ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งมูลนิธิ มีกลุ่มศรัทธา มีองค์กรสาธารณกุศล ผู้ใจบุญ ผู้เลื่อมใส และกองทุนต่างๆ มากมาย ซึ่งองค์กรต่างๆ เหล่านี้เข้ามาร่วมโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน

- หน่วยงานราชการ คือการให้หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบโดยตรง เช่น กรมป่าไม้ กรมการพัฒนาชุมชน กรมการศึกษาออกโรงเรียน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ เป็นต้น เข้ามามีส่วนร่วมหรือเป็นเจ้าของที่ดำเนินการ

- วิธีนอกแบบ พระสงฆ์แต่ละรูปมีวิธีการพิเศษที่เป็นส่วนตัวไม่เหมือนกัน และต่างก็นำเอากลยุทธ์วิธีเฉพาะตัวมาใช้เป็นวิธีการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่นบางรูปใช้คาถาอาคม ลงด้ายสายสิญจน์สาบแช่งผู้ที่เข้ามาทำลายป่าทำให้เกิดความเกรงกลัว จนชาวบ้านไม่กล้าเข้ามาตัดไม้ เพราะถือว่าเป็นสมบัติของวัด เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากผู้ใดทำลายหรือนำไปครอบครองเป็นเจ้าของจะเป็นอัปมงคลและต้องมีอันเป็นไป บางรูปก็กำหนดบริเวณป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่สำหรับเจริญวิปัสสนากรรมฐาน บางรูปก็จัดให้ชาวบ้านไปทัศนศึกษาออกสถานที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีการจัดดำเนินการเรื่องป่าชุมชน ซึ่งบังเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และต้องการให้พระสงฆ์มีบทบาทอย่างนี้ตลอดไป ด้วยเหตุผลดังนี้

- พระสงฆ์เป็นผู้เกื้อกูลชาวบ้าน ดังนั้นหากพระสงฆ์มีกิจกรรมอะไรชาวบ้านก็จะร่วมมือและช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ

- พระสงฆ์ทำจริง คือมีความตั้งใจจริง ต่อเนื่อง สม่ำเสมอ
- พระสงฆ์มีบารมี ชาวบ้านเกรงกลัว เจ้าหน้าที่ก็เกรงกลัวด้วย
- พระสงฆ์มีจริยวัตรที่งดงามควรแก่การปฏิบัติตาม
- พระสงฆ์ไม่ทำอะไรเพื่อส่วนตัว แต่จะทำเพื่อส่วนรวม
- พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านที่ดี
- พระสงฆ์ทำได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- พระสงฆ์ไม่ค่อยไปไหน อยู่กับวัดตลอดช่วยเฝ้าป่า
- พระสงฆ์มีพรรคพวกและบริวารมาก เช่นพระลูกวัด สามเณร ศิษย์วัด

และศรัทธาชาวบ้าน

- พระสงฆ์ไม่เสียค่าตอบแทน จึงเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการอนุรักษ์ด้วยวิธีการอื่นๆ

4) ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

- ในด้านประชาชน ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจความรับผิดชอบ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังจะเห็นได้จากการเผาป่า บุกรุกทำไร่

เลื่อนลอยและแสวงหาผลประโยชน์จากป่า โดยขาดความรักหวงแหน และขาดความรู้สึกรักความเป็นเจ้าของอยู่มาก

นอกจากนี้ปัญหาที่สำคัญอยู่อีกประการหนึ่งคือ นายทุน โดยนายทุนเป็นตัวการสนับสนุน จัดหาเสบียงอาหารและอุปกรณ์การตัดไม้ให้กับราษฎร เพื่อหวังได้ไม้แปรรูป ไม้พืชมบม ยาสูบ ตลอดจนเพื่อครอบครองที่ดิน

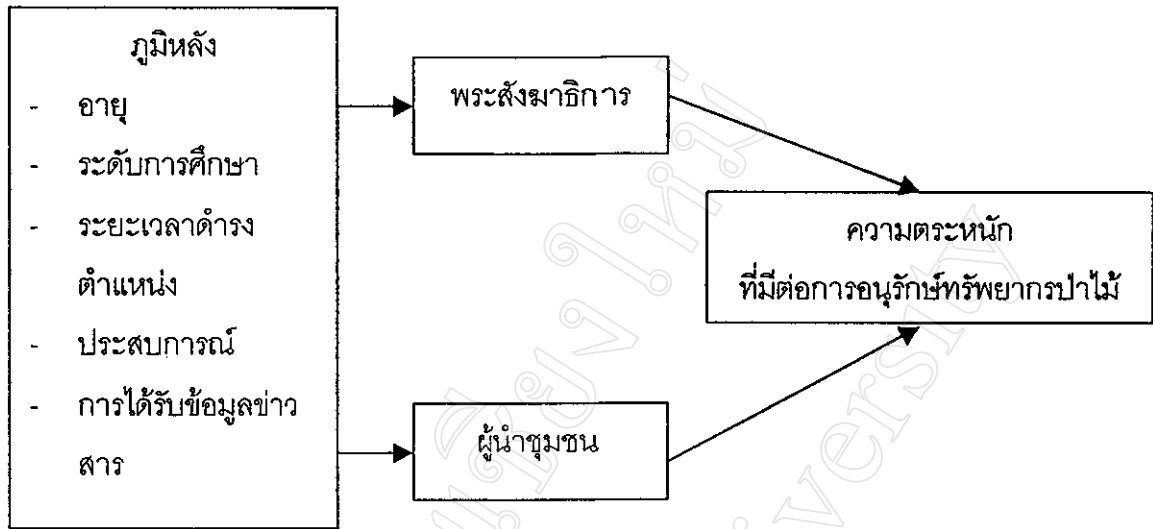
- ในด้านพระสงฆ์ ยังมีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คิดว่าไม่ใช่กิจของสงฆ์ ส่วนมากจะเป็นพระผู้ใหญ่ เพราะไม่ขัดแย้งในบทบาทกลัวว่าจะผิดกฎหมาย นอกจากนี้พระบางรูปยังขาดความรู้ในการอนุรักษ์ ขาดกำลังใจ และขาดทุนทรัพย์ในการดำเนินงาน

- ด้านรัฐบาล เจ้าหน้าที่ของรัฐขาดความรับผิดชอบ ขาดความเอาใจใส่ ขาดการต่อเนื่อง ขาดแรงจูงใจ บางคนก็เป็นเครื่องมือ เป็นผู้ทำลายป่าหรือมีส่วนได้ส่วนเสียจากผู้ที่ลอบตัดไม้ กฎหมายไม่รัดกุม มีช่องโหว่ และไม่เหมาะสม ไม่เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ หน่วยงานราชการขาดการประสานงาน ไม่รู้บทบาทหน้าที่ ไม่สร้างความร่วมมือ ไม่ระดมทรัพยากรจากทุกฝ่ายเข้าไปมีส่วนร่วม

จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างดี เพราะว่าหลักการของพระพุทธศาสนานั้นถือหลักการไม่เบียดเบียน ให้ความเสมอภาคกันทั้งสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ ทุกชีวิตมีความเชื่อมสัมพันธ์กัน พระภิกษุที่ฆ่าสัตว์และตัดต้นไม้พระพุทธองค์ทรงปรับโทษเท่ากัน พระองค์ให้ความสำคัญระหว่างพืชกับสัตว์ที่เท่ากัน พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่อนุรักษ์ป่าไม้ไว้ได้อย่างดี มีลักษณะคำสอนให้ศาสนิกชนนั้นอยู่กับธรรมชาติ โดยที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ เพื่อความคงอยู่ของธรรมชาติตลอดไป

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยของบุคคลที่แตกต่างกันอาจที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างในด้านความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงกำหนดปัจจัยที่เป็นภูมิลักษณ์ของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อความตระหนักของผู้นำชุมชน และพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 5 ปัจจัยคือ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ประสบการณ์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการได้รับข่าวสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย

ปัจจัยของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการทั้ง 5 อย่างนั้น ผู้นำชุมชนดำรงชีวิตแบบฆราวาสครองเรือนเหมือนปุถุชนคนธรรมดาทั่วไป เพียงแต่มารับหน้าที่เป็นพนักงานของรัฐประจำชุมชนและเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ส่วนพระสงฆ์ดำรงชีวิตอยู่ในสมณสาธูปดำเนินรอยตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีชีวิตแตกต่างจากปุถุชนฆราวาสทั่วไป อาศัยอยู่ในวัดหรือสำนักสงฆ์ การดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้ง 2 กลุ่มมีความแตกต่างกันมาก ผู้วิจัยพยายามหาปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อความตระหนักเพื่อนำมาวิเคราะห์ หาความแตกต่างและวิเคราะห์ปัจจัยที่คล้ายกัน และมีผลให้เกิดความแตกต่างของความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ ของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 เพื่อที่จะให้ผู้ที่มีหน้าที่ในการอนุรักษ์ป่าไม้ นำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่อไป